

Σαίξπηρ, Οθέλλος και κυπριακό κρασί

Μέρος Α'

Εκουν γραφτεί πολλά για τον μεγάλο αυτόν δραματουργό, έτσι η δική μου συνεισφορά θα φαίνεται πολύ φτωχική, ίσως και περιττή σε πολλούς Σαίξπηρολόγους. Φανταστείτε έναν χημικό οινολόγο να γράφει για ένα τέτοιο μεγάλο συγγραφέα και να αξιώνει

Του

ΚΥΡΙΑΚΟΥ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ*

μια κάποια θέση στο τεράστιο σαιξπηρικό θεματολόγιο. Μου φάνηκε κι εμένα παράξενο, ίσως αλλόκοτο και λίγο φιλόδοξο. Είναι αλήθεια, βέβαια, και ελπίζω να το έχουν πιστοποιήσει αρκετοί αναγνώστες, ότι η λογοτεχνία και η συγγραφή άρθρων γενικά δεν είναι ξένες ενασχολήσεις σε μένα, εντούτοις η ενασχόληση με τον Σαίξπηρ είναι αν όχι θράσος, τουλάχιστον ανώριμο ή και περιττό, για ένα μη ειδικό στο έργο του.

Κι όμως πάσκια να γίνω ας είναι και λίγο ειδικός, έτσι που να μπορέσω να ασχοληθώ με αξιώσεις τουλάχιστον με ένα από τα έργα του, τον Οθέλλο, κι αυτό γιατί το συγκεκριμένο δράμα αφορά την Κύπρο. Και όχι μόνο. Ήθελα να συνδέσω αυτό το έργο με την ειδικότητά μου ως οινολόγος και ως ιστορικός συγγραφέας. Για να μπορέσω όμως να προβώ σε τέτοιο επιχείρημα έπρεπε να γνωρίσω τη ζωή και το έργο του μεγάλου αυτού δραματουργού. Μελετώντας λοιπόν το έργο του Σαίξπηρ βρέθηκα πολλές φορές σε δίλημμα, άλλες φορές αγανάκτησα για την άνεση με την οποία κάνει σοβαρά ιστορικά και άλλα λάθη κι άλλες φορές θαύμασα την πλοκή και τη μαεστρία του. Ανακάλυπτα από μια τη μεγαλοφυΐα και από την άλλη την αγραμματοσύνη, την έλλειψη γνώσεων, και τα ιστορικά και γεωγραφικά λάθη με τα οποία είναι πλημμυρισμένα τα έργα του. Μερικοί εζηγούν αυτό το φαινόμενο με την πραγματικότητα ότι ο Σαίξπηρ καταγόταν από φτωχή κι αγράμματη οικογένεια, ο ίδιος μόλις είχε βγάλει το δημοτικό. Με αφοράμ αυτή την πραγματικότητα πολλοί αμφισβητούν την πατρότητα των έργων του. Μερικοί μάλιστα υποστηρίζουν ότι ο Σαίξπηρ ίσως να ήταν απατεώνας, ότι ποτέ του δεν γράφει τα έργα που του αποδίδονται αλλά ότι εκμεταλλεύτηκε τις περιστάσεις και πραγματοποιήσε τη μεγαλύτερη λογοκλοπή όλων των αιώνων. Το φίλμ «Anonymous» πραγματεύεται την ιστορία της λογοκλοπής και εζηγεί τον τρόπο με τον οποίο ο Σαίξπηρ, ένας αγράμματος οκεδόν ηθοποιός, κατέληξε να θεωρείται ο μεγαλύτερος δραματουργός που έζησε ποτέ. Μετά που είδα την ταινία νόμισα ότι ήταν απλά μια παραφουσκωμένη ιστορία του Χόλιγουντ αλλά μετά εκπλήξεως διαπίστωσα ότι υπάρχει βάση στις κατηγορίες και γίνεται μεγάλη συζήτηση πάνω στο θέμα αυτό. Πιο κάτω παραθέτω την εισαγωγή από την ταινία αυτή:

«Ψυχή των αιώνων.

Το χειροκρότημα απόλαυσε.

Το θαύμα της σκηνής μας.

Σαίξπηρ μας, σίκω.

Ο Σαίξπηρ μας! Γιατί είναι όλος δικός μας, έτσι δεν είναι; Ο πιο εκτελεσμένος θεατρικός συγγραφέας όλων των εποχών. Ο συγγραφέας των 37 θεατρικών έργων, των 154 σονέτων, και των πολλών αφηγηματικών ποιημάτων που είναι συνολικά γνωστά ως οι απόλυτες εκφράσεις της αν-

θροπότητας στην αγγλική γλώσσα.

Και όμως... Κι όμως, ούτε ένα χειρόγραφο κάποιου είδους έχει βρεθεί ποτέ γραμμένο από το χέρι του Σαίξπηρ. Σε 400 χρόνια ούτε ένα έγγραφο. Γεννήθηκε ως ο γιος ενός κατασκευαστή γαντιών και σε κάποιον άγνωστο χρόνο, εφοδιασμένος με τίποτε άλλο εκτός από μια απλή γνώση γραμματικής σχολείου, πήγε στο Λονδίνο, όπου η ιστορία διαδραματίζεται, έγινε ηθοποιός και τελικά ένας θεατρικός συγγραφέας. Πέθανε σε ηλικία 52 ετών. Και διαιωνίστηκε από τη σύζυγό του και τις δυο κόρες του, οι οποίες, όπως και ο πατέρας του Σαίξπηρ, αναντίρρητα ήταν αναλφάβητες. Στην περίπτωση διαθήκης του άφησε το δεύτερο καλύτερο κρεβάτι του στη χήρα. Αλλά δεν έκανε καμιά αναφορά ούτε ενός βιβλίου ή χειρογράφου.

Ο Σαίξπηρ μας είναι ένα κρυπτόλεξο. Ένα φάντασμα.

Επιτρέψτε μου λοιπόν να σας προσφέρουμε μια διαφορετική ιστορία. Μια πιο σκοτεινή ιστορία, αποτελούμενη από πένες και οπαθιά, εξουσίας και προδοσίας. Από μια σκηνή που κατακίτηκε και ένα θρόνο που χάθηκε...».

Με λίγα λόγια ο Σαίξπηρ δεν έχει πείσει όλο τον κόσμο για το ταλέντο του. Κατ' ακρίβεια, η αμφισβήτηση για την πατρότητα των έργων του χρονολογείται από την εποχή του. Κάτι που για να λέμε και την αλήθεια είναι κατανοητό γιατί, όσο και να 'ναι, οι καλλιτέχνες δεν φημίζονται για την αυτοπεποίθησή και τη μεγαλοψυχία τους. Οι αμφισβησίες όμως για το ποιος έγραψε τα έργα του εκτείνονται και πέρα από αυτή, με ακόμα και τον μεγάλο Μαρκ Τουβέν να έχει διατυπώσει έντονες αμφισβησίες.

Οι υποψήφιοι ανώνυμοι συγγραφείς, από τους οποίους ο Σαίξπηρ πιθανόν να πήρε τα έργα, είναι πολλοί, με επικρατέστερο τον κόμη της Οξφόρδης Ενουαρντ Ντε Βερ. Πέραν αυτού ακούγονται και τα ονόματα των Φράνσις Μπέικον και Κρίστοφερ Μάρλοου, ακόμα και αυτό της βασιλίσσας Ελισάβετ. Η κάθε πλευρά έχει τα επιχειρήματά της αλλά μόνο σε ένα σημείο συμφωνούν όλοι. Τα κύρια επιχειρήματα ενάντια στον Σαίξπηρ, αφορούν την καταγωγή και τη μόρφωσή του. Να θυμάστε ότι βρισκόμαστε στα τέλη του 1500

και τις αρχές του 1600. Ο αναλφάβητος όμως δεν ήταν κάτι απάνιο και ασυνήθιστο, όπως σήμερα, αλλά μάλλον κοινότοπο. Και σε κάποιες περιπτώσεις επιδιωκόμενο αφού ένας αγρότης που χρειαζόταν να δουλεύει από το πρωί ως το βράδυ δεν έχει ώρα για σχολεία. Η μόρφωση ήταν χαρακτηριστικό των πλουσίων και ευγενών και στην καλύτερη περίπτωση οι φτωχοί ήζεραν απλά να διαβάσουν και να γράφουν. Σ' αυτό τον κόσμο ήρθε στη ζωή ο Σαίξπηρ, γιος ενός γαντοποιού και μιας οικοκυράς. Μορφωμένος μόνο μέχρι το δημοτικό, ο Σαίξπηρ δεν προερχόταν από περιβάλλον φιλικό προς την εκπαίδευση, αφού οι γονείς του μελλοντικού συγγραφέα ήταν αγράμματοι, ενώ αγράμματες ήταν και οι δύο του κόρες (δεν υπάρχουν στοιχεία φοίτησης γι' αυτές, ενώ η Judith ήζερε να υπογράψει μόνο με σταυρό).

Οποιοσδήποτε έχει διαβάσει Σαίξπηρ ξέρει ότι ο συγγραφέας αυτών των τραγωδιών είχε εκτενέστατη γνώση για τους καλούς τρόπους συμπεριφοράς, για τις έντριγκες των παλατιών και για τον τρόπο ζωής της ψηλής κοινωνίας. Επίσης, ο συγγραφέας των έργων είχε ιδίαν γνώση για το πώς λειτουργούσαν οι βασιλικές αυλές σε Ιταλία και Γαλλία, ενώ είχε και γνώση των νόμων αυτών των δύο χωρών (όπως π.χ. στο «Ο έμπορος της Βενετίας»).

Πώς είναι ποτέ δυνατόν ένας άνθρωπος από τόσο ταπεινό οπτικό, που ούτε ο ίδιος δεν είχε τόσο αγάπη για την εκπαίδευση, που δεν είχε ταξιδέψει ποτέ πέραν του Λονδίνου, να έγραφε αυτά τα έργα; Και αυτό αν προσπεράσουμε το γεγονός ότι χρειάζεται ιδιαίτερη γνώση και ευαισθησία για να γράψει κάποιος ένα θεατρικό.

Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, μετά που ο Σαίξπηρ έγινε γνωστός από τα θεατρικά του, επέστρεψε στη γενέτειρά του όπου και αγόρασε γη και ασχολήθηκε με την παραγωγή και εμπορία σιταριού. Ακόμα και πάνω στην ταφόπλακα του παρουσιάζεται μ' ένα σασί σιτάρι στο χέρι και όχι με μια γραφίδα, όπως συνήθιζαν σε τάφους συγγραφέων. Ομως ο Σαίξπηρ ήταν διάσημος και στην εποχή του. Πώς γίνεται ένας τόσο παραγωγικός συγγραφέας να αποδίδει πλέον να ασχολείται με τις επιχειρήσεις και να σταματήσει να

γράφει;

Με την εξαίρεση των έργων του, σε σχέση με την φήμη που υπάρχουν εξαιρετικά λίγα έγγραφα που φέρουν τα γραφόμενα του Σαίξπηρ. Εκτός λοιπόν από τα 37 θεατρικά και τα 154 σονέτα, η υπογραφή του Σαίξπηρ εντοπίζεται μόνο σε έξι γράμματα και στη λιτή διαθήκη του. Διαθήκη η οποία ήταν εξαιρετικά πεζή, ενώ δεν κάνει καμιά αναφορά στα 18 έργα που ήταν ακόμα αδημοσίευτα. Ένα άλλο επίσημο που πηγάζει επίσης από τα γραφόμενα του Σαίξπηρ είναι και η υπογραφή του στα πρώτα θεατρικά που παίχτηκαν στο Λονδίνο. Στην αρχή ο συγγραφέας παρουσιάζονταν ως «Shake-Spear» ή «Shake-speare». Μόνο στη συνέχεια η υπογραφή παρουσιάζεται κανονικά. Οι οπαδοί των θεωριών συνωμοσίας εζηγούν ότι αυτό οφείλεται στο ότι οι άνθρωποι που ήθελαν να χρεώσουν στον ηθοποιό από το Στρανφορντ Έιβον τα έργα, δεν ήζεραν αρχικά πώς γράφεται το όνομά του.

Για έναν άνθρωπο που προέρχεται από τα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα, ο Σαίξπηρ έχει σοβαρή αντιπάθεια για τους ομοίους του. Οι πρωταγωνιστές στα έργα του είναι πρίγκιπες, βασιλιάδες και ευγενείς που πολλές φορές αποφασίζουν για την τύχη του κόσμου χωρίς καν να λαμβάνουν υπ' όψιν τις επιθυμίες του πλήθους. Ο λαός στο σαιξπηρικό κόσμο άγεται και φέρεται σαν ένας άμαυλος όχλος που υπάρχει μόνο για να χρησιμοποιηθεί κατά το δοκούν από τους κεντρικούς χαρακτήρες. Οι μελίρροτοι ευγενείς μπορούν να παρασύρουν τα πλήθη μόνο με λίγα λόγια, όπως π.χ. στην ομιλία του Ερρίκου πριν τη μάχη του Αγκινκουρτ («we few, we happy few, we band of brothers») ή ακόμα πιο παραστατικά στο μονόλογο του Μάρκου Αντώνιου στο «Η τραγωδία του Ιούλιου Καίσαρα».

Μετά από όλα αυτά ήρθε η στιγμή να ασχοληθούμε με τον Οθέλλο του Σαίξπηρ, ένα δραματικό έργο, από τα καλύτερα του συγγραφέα, το οποίο, στο μεγαλύτερο του μέρος, εξελίσσεται στην Κύπρο. Εκείνο που με έλκυσε να ασχοληθώ με αυτό το έργο είναι το γεγονός ότι γίνεται τακτική αναφορά στο κρασί και στην οινοποισία, αλλά με ένα απρόσωπο και ουδέτερο τρόπο, γεγονός που μου προκάλεσε θυμό, γιατί περίμενα να βρω μια καλύτερη αναφορά στο κυπριακό κρασί που εκείνη την εποχή βρισκόταν στα τραπέζια των πιο σημαντικών ανθρώπων της Ευρώπης, για το κρασί που θεωρείτο το καλύτερο στον κόσμο. Ομως ο Σαίξπηρ αναφέρεται σ' αυτό σαν ένα κοινό κρασί, σε καμιά περίπτωση δεν χρησιμοποιείσες γι' αυτό κοσμητικά επίθετα, δεν αναφέρθηκε ούτε για τη μοναδικότητα ούτε για την ποιότητά του. Τα ερωτήματα όμως που εγείρονται γύρω από αυτό το έργο είναι πολλά και διάφορα, έτσι που σε πολλά σημεία εξελίσσεται εκτός τόπου και χρόνου, γεγονός που με αναγκάζει να βγάλω το συμπέρασμα ότι αν κανείς θέλει να μάθει ιστορία, τότε θα πρέπει να αποφεύγει να διαβάζει Σαίξπηρ. Τα γεωγραφικά και ιστορικά λάθη στα έργα του Σαίξπηρ είναι πράγματι πολλά, και για να μην χάνω χρόνο και να σταταλώ χώρο για ένα θέμα που ανήκει αλλού, θα αναφέρω μόνο ένα πολύ κτυπητό λάθος από το έργο «Χειμωνιάτικο παραμύθι». Σ' αυτό το έργο ο Σαίξπηρ παρουσιάζει τον βασιλιά της Βοημίας να έχει ένα καθαρά ελληνικό όνομα και από την άλλη θεωρεί ότι η Βοημία έχει θάλασσα.

Ας προσπαθήσουμε όμως με την ανάλυση του Οθέλλου.

(Συνεχίζεται)

* Ονομάγος και συγγραφέας τεχνικών και ιστορικών βιβλίων. Τα βιβλία του διατίθενται σε όλα τα βιβλιοπωλεία